

Dorđe Malavrazić

HUK I ŠUM ISTORIJE U EMISIJI DRAGOSLAVA SIMIĆA
JUGOSLAVIJA – KRATAK PREGLED RASPADANJA

(Autorizovani transkript izlaganja na tribini održanoj u Rimskoj dvorani Biblioteke grada Beograda, decembra 1994. godine)

Prava je retkost u našoj kulturi da jedna radio-emisija bude otisnuta na kasetu ili gramofonsku ploču. Kao mitske Danaide, koje su bile osudjene da stalno pune vodom bure bez dna, radio-novinari, iz dana u dan, iznova, pune nezasite programske šeme, a da posle toga od njihovih napora ne ostane nikakav opipljivi trag. Reč leti, i obično ne traje duže od zvuka koji ju je poneo. Istina, postoje neka skupocena ostvarenja, po pravilu radio-drame, složeni dokumentarci i radiofonska muzika, u koje je uloženo mnogo truda, sredstava i kreativnosti, pa se zato snimaju i čuvaju u Tonskom arhivu Radio Beograda. Ona se uvek mogu emitovati i doživeti veliki broj repriza. Međutim, sasvim je nešto drugo kada radio izađe uz svoje kutije i kada dobijete u ruke njegov gotovi proizvod u vidu kasete, koju onda možete preslušavati kod kuće po volji, otprilike kao što po volji prelistavamo i pročitavamo neku knjigu. Takvu priliku dobili smo sa kasetom što sadrži radiofonsko dokumentarno delo Dragoslava Simića *Jugoslavija – kratak pregled raspadanja*.

Da nije reč o kvalitetnom delu, ne bi bilo ni te „Knjige koja govori“ ni ove tribine. To ostvarenje svedoči, najpre, o velikom daru, entuzijazmu i požrtvovanju Dragoslava Simića, autora koji se istrajno, već decenijama, posvećuje radiofonskom dokumentarizmu, predstavljajući slušaocima ljude izuzetnih sudbina, dramatična društvena zbivanja i istorijski huk celih epoha. Ovim stvaralačkim angažmanom on afirmiše umetnost zvuka u celini.

Emisija o kojoj večeras govorimo komponovana je od mnogih dokumentarnih snimaka. Pred nama će se odvijati akustički film vešto sastavljen od glasova poznatih aktera naše političke i istorijske scene kroz vreme – od Petra II Karađorđevića, Dragiše Cvetkovića, Draže Mihailovića, Josipa Broza i Slavka Kvaternika do Franje Tuđmana, Slobodana Miloševića i Milana Kučana. Ti glasovi oživeće u našem sluhu i pred našim duhovnim okom procese čijem smo kraju mi sada svedoci. A to su procesi nastanka i raspadanja Jugoslavije.

Sve što nam može ponuditi jedna radio-emisija, pa i njen snimak na kaseti, jeste naizgled malo. To su isključivo zvukovi, slušni utisci. Reči, muzika i šumovi. Međutim, setimo se Sokratove maksime: „Govori da bih te video!“ Njome je Sokrat iskazao duboko uverenje u nadmoć usmene reči i oralne kulture nad pisanom. Hteo je da kaže da se čovekova suština, ono što on u biti jeste, najbolje otkriva u govornom činu. A

slušajući radio-emisije, mi smo pozvani ne samo da čujemo dokumentarno zabeležene zvukove kao takve nego i da prevaziđemo njihov prvi smisao i da, putem asocijacija između reči, sami formiramo vlastitu akustičko-vizuelnu sliku, drukčiju od doslovne predstave.

Ovakvo javno slušanje radio-emisije, reprodukovane sa kasete, ima višestruke prednosti. Pre svega, u prilici smo ne samo da čujemo nego i da vidimo i sretnemo jednog od nevidljivih ljudi iz radio-kutije, ličnost čije se ime najpotpunije stopilo sa pojmom srpske istraživačke dokumentarne reportaže.

Istovremeno, ovde smo u koncertnim, dakle idealnim uslovima za koncentrisano slušanje, kakvo zaslužuju vredna radiofonska dela. Kada slušamo radio kod kuće, može nas svakog trenutka omesti neki iznenadni upad: zvonca na vratima, telefonski poziv, dečja vika ili pogled na časovnik koji nas podseća da upravo kreće televizijski *Dnevnik*. Idealne uslove pruža nam doduše, veoma često, i restrikcija struje. Ali, u takvom, neželjenom mraku razdiru nas nimalo blagorodna osećanja, koja su pogodnija za nastanak gnevni misli nego za uživanje u stvaralaštvu.

U ovom izdvojenom, rekao bih sakralnom prostoru – Rimska dvorana Biblioteke grada Beograda ima svoju naročitu akustiku i auru drevnosti – mi možemo da se potpuno prepustimo čistom auditivnom doživljaju. Ja vas sada pozivam na slušalačku pažnju, a o autoru i delu govorićemo posle zvučnog zbivanja koje sledi.

(kaseta *Jugoslavija – kratak pregled raspadanja*)

Pokušao bih da brzim pogledom utvrdim mesto Simićevog zvučnog dokumentarca *Jugoslavija – kratak pregled raspadanja* u okviru njegovog, izuzetno obimnog i bogatog opusa. Već sam rekao da je Dragoslav Simić skoro ceo svoj kreativni vek posvetio dokumentarnoj radiofoniji. Po tome je svakako jedinstvena pojava u Beogradskom krugu radio - stvaralaca. No, indikativno je za našu kulturnu situaciju da je za veliki broj tematski raznovrsnih i veoma kvalitetnih reportaža dobio, po mom mišljenju, premali broj nagrada i priznanja. Mogao bih da pomenem tri nagrade na nekadašnjoj jugoslovenskoj *Nedelji radija* u Ohridu, više Godišnjih nagrada Radio Beograda i Godišnju nagradu Radio-televizije Beograd za najviša dostignuća u radiofoniji 1989. godine. Nedovoljno za istrajno, entuzijastično i plodno angažovanje, koje je po pravilu podrazumevalo dugi istraživački rad na terenu.

Odluka je dobrog dokumentarnog autora da se uvek nađe na pravom mestu, tamo gde se dešavaju sudbinske stvari za pojedinca i društvo. I, zaista, Simić je 1988. godine, usred uzavrelosti demonstracija i intervencije milicijskih snaga na Kosovu, morao da bude na mestu tih, po mnogo čemu prelomnih događanja. Načinio je zapaženu reportažu *Prekale – selo na prodaju*, čiji je transkript objavljen u štampi. Odlomak je dat i u emisiji koju smo upravo čuli. Zatim, bio je u Vevčanima u Makedoniji, u času poznatih incidenata oko vode (*Voda i sloboda*), kada je milicija brutalno

intervenisala. Istraživao je, na terenu, preostale tragove kulture i tradicije Srba u Istri, u Peroju, i Srba katolika u Dubrovniku i Dalmaciji. Snimio je emisiju o Srbima iseljenicima u Australiji i u Berlinu. Uranjao je u svest i ispovest čoveka koji je za vreme Drugog svetskog rata dva meseca u Aušvicu spaljivao tela pobijenih logoraša da bi na kraju zamalo izbegao smrt pošto su, baš u danu kad je i sam trebalo da bude spaljen, Rusi zauzeli logor i oslobodili preživjele zatočenike. Pomenuću i ispovest Luja Lovrića, Hrvata Jugoslovena, koji je izgubio vid 1916. godine u bici na Dobrudži, ratujući na strani Srbije protiv Austrougarske. Čuli ste deo njegovog lamenta nad Jugoslavijom. To je onaj stari Slovenac koji je rekao: „Najlošija Jugoslavija je bolja nego nikakva Jugoslavija.“ On je pripadao pokretu *preporodaca* za vreme Prvog svetskog rata, a 1987. godine oglasio se u beogradskim i slovenačkim novinama potresnim apelom da se ne razbija zajednička država. Simić je otkrio za našu javnost i Lujzu Rajner, Engleskinju koja je deo života provela u Rušnju u blizini Beograda i iznela veoma korisna zapažanja jedne strankinje o Srbiji i srpskom selu pre i za vreme Drugog svetskog rata. Kasnije je o Lujzi Rajner snimljena i televizijska emisija po ideji Dragoslava Simića, a štampana je na njegov podsticaj i knjiga *Engleskinja u Rušnju*.

Sva ova tematska otkrića i dokumentarna dela koja su iz njih proistekla zahtevala su, naglašavam još jednom, veliki angažman na terenu. Poenta je da se emisija *Jugoslavija – kratak pregled raspadanja*, zajedno sa još ponekim radom, izdvaja iz te glavnine Simićevog opusa time što pretežno nema za osnov građu snimljenu na terenu. Ona je uglavnom komponovana od arhivskih zvučnih dokumenata i pripada žanru *arhivskog dokumentarizma*.

Naravno, nije nipošto u pitanju neki lakši oblik reportaže. Da bi zapeo dugi zvučni luk, koji vodi od nastanka do razbijanja Jugoslavije, Simić je morao da iz preobilja materijala, pronađenih u tonskim arhivama, izdvoji ono što je bitno, i da zatim najreprezentativnije i najefektnije fragmente uskladi sa svojom kreativnom namerom. Konačnom uobličenju doprinela su i pisana dokumenta, pronađena van arhiva i oživljena glumačkim glasom. A tu je i sloj originalnih, aktuelnih snimaka koje je Simić lično načinio, bogateći Tonski arhiv Radio Beograda. Svaki prilog u emisiji on je precizno potpisao. Izuzetak je samo jedna lako ispravljiva greška, jer Miloševićev govor završen poznatim rečima: “A sada svi na svoja radna mesta“ nije izrečen u Prekalama nego pred Saveznom skupštinom u Beogradu.

Ovaj amalgam arhivske i aktuelne građe oblikovan je u dobro osmišljenu celinu. Neke od predstavljenih snimaka, recimo, odbranu Draže Mihailovića na suđenju i proglas narodu Petra II Karađorđevića povodom 27. marta, mogli ste već da čujete preko radija, istina retko, uglavnom poslednjih godina, i to na neku godišnjicu, što je uvek zgodan alibi. Vrlo je verovatno da su vam promakli u mojim rubrikama *Arheofon* i *Iz istorije radija*, pa ste ih sada prvi put čuli. Ali, nije reč o izolovanim ekskluzivnim snimcima – bez osobenog i inventivnog dramaturškog postupka celina bi se raspala u mnoštvo zvučnih partikula. Ovako, ona se drži kao zaokruženo ostvarenje.

No, podsetio bih da je ideja o mogućoj simultanoj prisutnosti svih glasova iz prošlosti i sadašnjosti pulsirala kao želja i htenje mnogo pre pronalaska radija. Recimo, francuski književnik Sirano de Beržerak – onaj isti koga će Edmon Rostan proizvesti u junaka čuvene drame o nosonji romantične duše – opisao je još sredinom 17. veka, u romanu *Države i carstva Meseca*, koji bi se mogao nazvati naučnofantastičnim delom *avant la lettre*, trenutak kada se svemirski putnik spustio na Mesec i pronašao tajanstvenu kutiju.

„Kad otvorih kutiju“, pripoveda nam on, „nađoh u njoj nešto, ne znam ni sam što, slično našim satovima, puno ne znam ni sam kakvih opruga i neprimetnih sprava. To je u stvari knjiga, ali neka čudesna knjiga bez listova i slova. Najzad, to je knjiga pri čijem su nam čitanju oči nepotrebne, potrebne su jedino uši.“ Nešto dalje kazuje se i ovo: „Tako oko sebe večito imate sve velike ljude, i mrtve i žive, koji sa vama razgovaraju živim glasom.“

Eto anticipacije radija kao tehničkog izuma i Simičeve *knjige koja govori*.

U njoj je on, ovoga puta, isprepleo izjave, govore, usklike istaknutih ličnosti srpske i jugoslovenske javne scene, glasove koji su snažno odjekivali prostorima naše istorije i sudbine. Poznavajući fond naših arhiva, rekao bih da je ovaj izbor pouzdan i da, ako osećamo da neki važni akter nedostaje, to jednostavno znači da njegov glas nije ni bio snimljen. Izuzetak je opet samo jedan – pre mesec-dva Tonski arhiv Radio Beograda obogaćen je vrednim snimkom glasa Aleksandra Karađorđevića na gramofonskoj ploči. Govor mu je bio uhvaćen prilikom posete bugarskom kralju Borisu 1934. godine. Ali, Simičevo radiofonsko delo je nastalo pre nego što je poklon stigao do arhiva i on ga nije mogao uzeti u obzir..To bi mogao tek naknadno da uradi. Ukratko, kada je reč o individualnostima, predstavljeni su najbolji i, sa stanovišta celine, najfunkcionalniji *raspoloživi* snimci.

Međutim, izvesno čuđenje, bar u prvi mah, može da izazove izbor „masovnih scena“. Zapitaćemo se, možda, zašto se zvučna slika raspada, odnosno razbijanja Jugoslavije, podslikava šumom vremena, koju čini ječna traka *socijalnih* protesta, pre svega demonstracija radnika „Borova“ i „Agrokomerca“ iz 1988. godine. Zar proces rastrzanja i dekompozicije zajedničke države ne bi bolje ilustrovala masovnija i bučnija iskazivanja *nacionalnih* raspoloženja, recimo huk masa prilikom otkrivanja spomenika banu Jelačiću na centralnom trgu u Zagrebu, mitinga na Ušću ili na Gazimestanu?

Izgleda mi da je Simić sa određenom autorskom idejom hteo da čujemo upravo glasove radničkog bunta, ona danas uglavnom zaboravljena skandiranja sa socijalnih protestnih manifestacija, koje su se održavale krajem osamdesetih godina prošlog veka. Dramatični događaji koji su usledili jednostavno su prebrisali mnoga naša sećanja. Simić kao da pokušava, utopijski, da nam vrati deo izgubljene memorije i da u nama probudi svest o važnosti nekih propuštenih alternativa, puteva koji su prekinuti i kojima se dalje nije išlo.

Naizgled, izabrani efektni dokumenti i uspela radiofonska celina plasirani su bez ikakve teze. Prividno se u nama stvara samo opipljivi osećaj da je ferment raspada Jugoslavije bio položen već u njenom zametku. A opet, progone nas ti glasovi socijalne pobune, te parole, koje se čuju kroz emisiju: „Više hleba!“, „Nećemo inflaciju!“, „Potrebne su nam đlačke knjige!“, „Vode i slobode!“. To je podsećanje na nešto što je prošlo, pa čak i amputirano iz pamćenja, iako je u vreme današnje krize i osiromašenja čak i aktuelnije nego što je bilo nekad. Ali, sama svest o mogućnosti socijalne pobune je iščilela, i to ne bez pristanka društveno podređenih i na marginu potisnutih.

Možda se na „ovim prostorima“, razmišljaćemo povodom emisije, demokratija već tradicionalno shvata kao najmanja vrednost. Verovatno nisu bez osnova zapažanja Vladimira Dvornikovića da je „jugoslovenski čovek“ sklon političkom ekstremizmu i netoleranciji. Andrić je pisao o upornosti mržnje u „našem čoveku“, borbi do istrage za sopstvene predrasude i o kobnom nepoštovanju vrednosti života, koje u sebi nose čak i najbolji predstavnici naroda.

Socijalne demonstracije, ta šumna pozadina Simićevog dokumentarca, još su izražavale veru da smo kakav-takav subjekt istorije, nasuprot današnjem duševnom stanju bespomoćnosti i čekanja da se stvari razreše bez nas. Ova sugestija metafizičkog tragizma, koja izbija kao nevidljivo mastilo ispod naizgled neutralno i objektivno datih zvučnih slika, čini mi se jednim od najznačajnijih progovora Simićeve dokumentarne radiofonije.